Preventiva in zdravstveno varstvo prašičev

doc. dr. Marina Štukelj

Univerza v Ljubljani, Veterinarska fakulteta, Inštitut za zdravstveno varstvo prašičev, Gerbičeva 60, 1000 Ljubljana, marina.stukelj@vf.uni-lj.si

USPOSABLJANJE ZA UKREP DŽ IZ PRP RS ZA OBDOBJE 2014-2020 ZA LETO 2015

Eden izmed ključnih dejavnikov dobrobiti prašičev je njihovo dobro zdravstveno stanje. Le-to vpliva na prirejo in na kakovost mesa ter posledično na varnost naše hrane. Z vstopom Slovenije v EU so se meje naše države odprle za uvoz živali. Uvoznikom ni več treba predložiti spričeval o zdravstvenem stanju prašičev in karantene niso več obvezne. Tako se v Slovenijo prosto širijo različne kužne bolezni.

Do leta 2004 smo izvajali monitoring različnih bolezni v okviru letne Odredbe, sedaj pa spremljamo samo stanji klasične prašičje kuge in bolezni Aujeszkega, da tako vzdržujemo status države uradno proste teh dveh bolezni. Zaradi nekontroliranega uvoza tako prašičev kot semena smo v državo vnesli različne bolezni, ki so močno vplivale na gospodarnost prireje. Stalež prašičev v Sloveniji se je drastično nižal in se še niža, od 8 velikih farm so ostale le še tri. Samooskrba s prašičjim mesom je že nižja od 30 %. Eden izmed razlogov je prav slabo zdravstveno stanje naših prašičev in pojav številnih ekonomsko pomembnih bolezni zaradi neizvajanja osnovnih biovarnostnih ukrepov.

1. Bolezni prašičev in ukrepi

Bolezni prašičev delimo na različne načine. Prvi je na podlagi Pravilnika o boleznih prašičev (Uradni list republike Slovenije, str. 11096, št. 81, z dne 7.9.2007), kjer so bolezni razvrščene v skladu s kodeksom Mednarodne organizacije za zdravje živali (OIE). Ta razvršča bolezni v enotno listo (Priloga 1 tega pravilnika). V to prilogo se uvrščajo: bolezen Aujeszkega, klasična in afriška prašičja kuga, bruceloza, vranični prisad, leptospiroza, mehurjavost-ehinokokoza, cisticerkoza, slinavka in parkljevka, vezikularni stomatitis, vezikularna bolezen prašičev, steklina, trihineloza, prašičji reprodukcijski in respiratorni sindrom (PRRS), virusno vnetje želodca in črevesja pri prašičih (TGE). V prilogi 2 so navedene obvezno prijavljive bolezni, kamor prištevamo: slinavko in parkljevko, vezikularni stomatitis, vezikularno bolezen prašičev, klasično in afriško prašičjo kugo, vranični prisad, bolezen Aujeszkega, steklino in brucelozo. V prilogi 3 pa so navedene bolezni, za katere velja prepoved preventivnega cepljenja: slinavka in parkljevka, vezikularni stomatitis, vezikularna bolezen prašičev, klasična in afriška prašičja kuga, bolezen Aujeszkega in bruceloza.

Na podlagi razvrstitve bolezni se izvajajo določeni ukrepi, prav tako pa je s tem določeno, ali se rejcu povrnejo stroški, ki so nastali zaradi izbruha bolezni.

Drug način je razdelitev bolezni na posebno nevarne kužne bolezni, na ekonomsko pomembne bolezni in na zoonoze.

Med posebno nevarne kužne bolezni prištevamo slinavko in parkljevko, vezikularno bolezen prašičev, vezikularni stomatitis ter klasično in afriško prašičjo kugo. Za te bolezni pripravi načrt ukrepov Uprava Republike Slovenije za varno hrano, veterinarstvo in varstvo rastlin. Stroške diagnostičnih preiskav in zatiranje bolezni krije država.

Ekonomsko pomembne bolezni so: prašičji respiratorni bolezenski kompleks (PRDC), v ta kompleks prištevamo PRRS, prašičji respiratorni coronavirus (PRCV), prašičjo influenco (PI), prašičji circovirus tip 2 (PCV2), enzootsko pnevmonijo (EP), aktinobacilarno plevropnevmonijo (APP), atrofični rinitis (AR), Glässerjevo bolezen, *streptococcus suis*. Ekonomsko pomembne bolezni so še prašičja dizenterija, prašičja epidemična driska (PED), želodčni čir in prašičji stresni sindrom (PSS). Pri ekonomsko pomembnih boleznih vse stroške ukrepov, diagnostike in zdravljenja krije rejec sam. Opazili smo, da naši rejci pomanjkljivo vodijo evidence o plodnosti plemenskih prašičev, in samo peščica jih vodi evidence tudi o vzreji in pitanju. Težava zaradi pomanjkljivih evidenc je v tem, da rejci težje prepoznajo, kdaj so se pojavile ekonomsko pomembne bolezni in koliko škode povzročijo. To velja tako za tiste s plemensko čredo kot tiste z vzrejo tekačev in pitanjem. Natančno vodenje evidenc o prireji pomeni odličen in bistven vpogled v zdravstveno stanje reje in je pomemben vir informacij za pripravo učinkovitih preventivnih ali sanacijskih programov. Če bi bile evidence dobre, bi hitreje in lažje prepoznali širjenje določenih bolezni. Lahko bi tudi finančno ovrednotili škodo, ki jo pri nas povzročajo te bolezni. Po subjektivni presoji videnega v naših rejah sklepamo, da je škoda v naših rejah precej večja, kot jo navajajo za prakse v tujini. To pripisujemo dejstvu, da si rejci zatiskajo oči pred problemi, nimajo kvantificiranih informacij, so brez programa in včasih programa ne izvajajo dosledno.

Zoonoze so nalezljive kužne ali zajedavske bolezni, ki se prenašajo z živali na ljudi, lahko pa tudi obratno. K bakterijskim zoonozam prištevamo npr. salmonelozo, leptospirozo, tuberkulozo, brucelozo, listeriozo, bolezni povzročene z jersinijo, E. coli, kampilobaktrom,.... Virusna zoonoza je npr. steklina, zajedavske zoonoze pa so trihineloza, ehinokokoza ter toksoplazmoza. Večino naštetih bolezni porabniki prašičjega mesa dobimo zaradi termično slabo obdelanega mesa, lahko pa tudi zaradi neupoštevanja osnovnih sanitarnih in varnostnih ukrepov pri ravnanju s prašiči.

USPOSABLJANJE ZA UKREP DŽ IZ PRP RS ZA OBDOBJE 2014-2020 ZA LETO 2015

Zdravstveno stanje naših rej prašičev ni dovolj dobro poznano, saj so ukinili večino monitoringov bolezni v okviru letne Odredbe. Rejci se redko odločajo za ugotavljanje povzročiteljev bolezni v reji in zato je zdravljenje navadno simptomatsko. V svetu se trenutno največ pozornosti namenja prašičji epidemični driski (PED), ki je v letih 2013 in 2014 povzročila milijonske izgube v prašičereji v ZDA. Pogin sesnih pujskov je bil skoraj 100 %. Od septembra 2013 do februarja 2014 so te izgube znašale 2.7 milijona $. Tudi pri nas smo v začetku leta 2015 potrdili povzročitelja PED pri uvoženih pitancih. Druga bolezen, ki se iz Ukrajine širi proti Evropi, potrdili so jo že na Poljskem, je afriška prašičja kuga, ki spada med posebno nevarne kužne bolezni. Še vedno pa ostaja PRRS bolezen zelo velikega ekonomskega pomena. V Sloveniji je bil leta 2010 in 2011 izveden monitoring, s katerim smo dokazali približno 48 % prevalenco. V Sloveniji se samo posamezne reje odločajo za ukrepanje zoper PRRS, saj večinoma zaradi pomanjkljivega poznavanja produktivnosti prašičev rejci ne prepoznajo enormnih izgub, ki jih povzroča ta bolezen.

Bolezni vplivajo tako na počutje živali, na produktivnost živali, na varnost hrane in ne nazadnje vplivajo na počutje rejca - ekonomiko reje. Ker je zdravljenje prašičev v primerjavi z vrednostjo živali drago, je bistveno izvajanje preventivnih ukrepov, da bolezni ne vnesemo v rejo.

2. Načini sanacije bolezni

Kadar je bolezen že prisotna v reji, se lahko odločimo za različne načine ukrepanja, ki so odvisni od finančnih zmožnosti rejca, velikosti reje in predvsem volje in odločenosti za sanacijo. Ukrepanje se vedno začne v plemenski čredi. Če so plemenske živali zaščitene, pomeni, da bodo pujski zaščiteni preko kolostruma.

Ena izmed možnosti je, da je povzročitelj stalno prisoten v reji, vendar bolezen kontroliramo do te mere, da preprečujemo prenos bolezni med prašiči znotraj reje, zmanjšujemo pojavljanje kliničnih znakov in poginov ter izboljšamo proizvodne rezultate do sprejemljive ravni. To lahko dosežemo, če so mladice in merjasci pred prestavitvijo v plemensko čredo zaščiteni proti povzročiteljem bolezni, ki krožijo v reji. To pomeni, da prašiči razvijejo specifična protitelesa. Obvezna je uporaba preverjeno negativnega semena. Kontrola bolezni pomeni tudi izvajanje ukrepov (cepljenje ali zdravljenje) zoper endemične bolezni (streptokokni meningitis, EP, Glässerjeva bolezen, askarisi, garje). To so bolezni oz. povzročitelji, ki so stalno prisotni v neki reji, vendar v urejenih hlevih ne povzročajo večjih težav. Če je zdravstveno stanje reje slabo, če so živali pod (npr. vročinskim) stresom, če je higiena slaba, če so živali preslabo hranjene ali so v reji povzročitelji bolezni, ki oslabijo imunski sistem prašičev (npr. PRRS), to privede do znatnega porasta endemičnih bolezni. Če pa je zdravstveno stanje reje dobro, se endemične bolezni redko klinično manifestirajo. Navadno

USPOSABLJANJE ZA UKREP DŽ IZ PRP RS ZA OBDOBJE 2014-2020 ZA LETO 2015

se za kontrolo bolezni odločimo, kadar ne moremo zagotoviti osnovnih biovarnostnih pogojev znotraj reje.

S stališča dobrobiti prašičev kot tudi z ekonomskega stališča je najprimernejši način ukrepanja izkoreninjenje bolezni, seveda, če so za to primerni pogoji. Izkoreninjenje bolezni pomeni, da v reji ni več povzročitelja bolezni. Glede na povzročitelja bolezni obstajajo različni načini ukrepanja. Najprimernejši način ukrepanja bo predlagal izbrani veterinar, ki rejo dobro pozna. Ne glede na način ukrepanja, pa je vsem skupno izvajanje biovarnostnih ukrepov. Posebej so problematične sanacije matičnih čred (nukleusov), saj je težko dobiti primerne živali, ki bi le-te nadomestile.

Tako pri kontroli bolezni kot tudi pri izkoreninjenju bolezni veljajo enaki biovarnostni ukrepi.

3. Biovarnostni ukrepi

S prvimi preventivnimi ukrepi pričnemo že v fazi načrtovanja gradnje hlevov. Pretirana gostota naselitve olajša širjenje bolezni med prašiči, zato namenimo prašičem več prostora, bolj zračne hleve in oddelke za posamezne starostne skupine pitancev ali fiziološki status plemenskih svinj. Ob gradnji poskrbimo tudi za to, da so prehodi med oddelki smiselno urejeni tako, da omogočajo in odvračajo izvajanje rejskih del v določeni smeri: od mlajših k starejšim kategorijam. Tako zmanjšamo možnost širjenja ali kroženja bolezni od starejših na mlajše kategorije. Ločeno od običajnih hlevov uredimo bolnišnico, karantenski hlev in nakladalno-razkladalno rampo.

Biovarnost se začne z nakupom prašičev. Poznati moramo zdravstveno stanje svoje črede, kar pomeni, da moramo vedeti, katerih bolezni je naša reja prosta. Naslednji korak je, da poiščemo prodajalca, ki nam lahko zagotovi, da so njegovi prašiči prosti določenih bolezni. Samo ustno zagotovilo ne zadošča, prodajalec mora predložiti pisno potrdilo, da so njegovi prašiči prosti določenih bolezni. Nakup prašičev bi bil bistveno lažji, če bi naše reje imele javno dostopne zdravstvene statuse čred. Tako bi potencialni kupci lahko poiskali sebi najprimernejšega prodajalca oz. njegove prašiče. Zdravstveni statusi bi morali vplivati tudi na ceno prašiča, tako kot je v tujini. Cenejši tekači, ki jih vozijo k nam iz različnih držav, so lahko zelo zanimivi za veterinarje, ki imajo željo po novostih, rejca pa pogosto precej stanejo. V tujini imajo rejci interes, da so njihove reje v skupini z najvišjim statusom, saj zdravi prašiči bistveno bolje priraščajo, rejec z njimi nima stroškov zdravljenj in zanje iztrži bistveno višjo ceno.

Postopki za nakup prašičev naj se ne bi razlikovali glede na dejstvo, ali kupujemo prašiče po izvoru v Sloveniji ali pa so iz tujine. Do prodajalcev iz tujine moramo imeti enake kriterije. Po nakupu plemenskega podmladka, negativnih na prisotnost protiteles in antigena, jih kljub zdravstvenemu

USPOSABLJANJE ZA UKREP DZ IZ PRP RS ZA OBDOBJE 2014-2020 ZA LETO 2015

spričevalu nikoli ne naselimo direktno v rejo oz. na farmo (pitance lahko, če je sistem «vse noter/vse ven«). Obvezne karantene so bile sicer ukinjene, to pa ne pomeni, da jih ni potrebno izvajati. Če želimo ohraniti dobro zdravstveno stanje naše črede, je nujno izvajanje karantene. Dokazano je namreč, da je najpogostejši prenos bolezni z živimi prašiči. V roku 48 ur po naselitvi prašičev v karantenski objekt jim je treba odvzeti kri ali izvesti katero drugo vzorčenje. Postopek ponovimo tik pred zaključkom karantene. Prvi odvzem naredimo zato, da imamo dokazilo, ali je prodajalčev certifikat pristen, drugi pa zato, da se prepričamo, da prašiči niso bili v inkubaciji in da so zdravi, kar je pogoj za prestavitev v našo rejo oz. farmo. V primeru, da dobimo pozitivni rezultat, pa lahko od prodajalca zahtevamo povrnitev kupnine. Priporočljivo je, da je karantenski objekt na drugi lokaciji kot naša reja, če to ni možno, mora ta biti oddaljen vsaj 120 m od naše reje. Če nimamo na voljo delavca, ki bi oskrboval samo prašiče v karanteni, moramo najprej oskrbeti svoje prašiče in šele na to po preoblačenju in preobuvanju oskrbeti prašiče v karantenskem objektu. Po izvedeni karanteni sledi privajanje na mikrobioto na kmetiji: priselimo izločene svinje ali prinašamo blato. Nakup plemenskega podmladka izvedemo tri mesece pred rabo, saj 1 mesec traja karantena, vsaj dva meseca pa prašiči potrebujejo, da se prekužijo. Tudi pri pitancih je pomembno, da živali izvirajo iz ene same reje in da se vračamo k istemu dobavitelju, čigar zdravstveno stanje prašičev dobro poznamo. Mešanje prašičev v skupine je stresno samo po sebi, če pa živali dobimo iz različnih rej, se medsebojno okužijo z različnimi patogenimi mikrobi, kar močno poslabša zdravstveno stanje reje. Namesto, da bi pitanci dobro priraščali in imeli rejci od tega dobiček, plačujejo za zdravljenje in na koncu pitanja je izguba.

Podobno kot pri nakupu prašičev velja pri nakupu semena. Vedno kupujemo preverjeno negativno seme, najbolje iz osemenjevalnih središč, za katera vemo, da so prosta določenih bolezni. V osemenjevalni središčih namreč redno kontrolirajo merjasce glede določenih povzročiteljev bolezni. Semena ne kupujemo pri drugih rejcih ali na črnem trgu.

Tako nakup negativnih plemenskih prašičev in negativnega semena kot tudi karantena spada to pod zunanjo biovarnost. Z zunanjo biovarnostjo preprečujemo vnos bolezni v rejo. Sem spada tudi prepoved vstopa nezaposlenim in omejevanje obiskov. Obiskovalci naj ne bodo v stiku s prašiči 24 ur pred prihodom na drugo farmo. Če pa se temu nikakor ne moremo ogniti, se morajo zaposleni in obiskovalci preobleči v oblačila in obuti obutev, ki je hranjena v reji. Še bolje pa bi bilo, da bi se pred preoblačenjem in preobuvanjem še stuširali. Za izvajanje zunanje biovarnosti ni izgovorov. Izvajati jih morajo tudi rejci sami, ko vstopajo v rejo. Enak režim vstopa velja za veterinarje, inšpekcijske ali zootehniške službe, saj patogene mikrobe lahko prenesemo v rejo na obleki in obutvi. Prav tako moramo preprečiti promet na dvorišču, saj se povzročitelji bolezni prenašajo tako

USPOSABLJANJE ZA UKREP DŽ IZ PRP RS ZA OBDOBJE 2014-2020 ZA LETO 2015

s transportnimi sredstvi kot tudi po zraku. Promet na dvorišču lahko preprečimo s postavitvijo ograje okoli reje.

Za ohranjanje dobrega zdravstvenega stanja reje je osnovni pogoj notranje biovarnosti ločevanje kategorij prašičev po oddelkih in vrstni red opravljanja vsakodnevnih in periodičnih opravil. Samo tako lahko preprečimo širjenje patogenih mikrobov med različnimi kategorijami prašičev. V svetu so zato vse bolj uveljavljene farme, ki imajo različne kategorije prašičev na različnih lokacijah oz. imajo ločene proizvodne faze. Na takšnih farmah je bistveno lažje ohranjati dobro zdravstveno stanje, po drugi strani pa je tudi izkoreninjenje bolezni hitrejše in preprostejše. Ločitev kategorij po oddelkih ali celo lokacijah nam omogoča izvajanje drugega bistvenega biovarnostnega ukrepa, to je »vse noter/vse ven«. Ta biovarnostni ukrep je izvedljiv le ob uvedbi sinhronizacij odstavitev. S sinhronizacijo si bomo bistveno olajšali delo, saj opravilam, kot so preseljevanje živali, pripuščanje, naslednje prasitve in odstavitve potekajo po točno določenih urnikih in ta opravila tako postanejo periodična. Z uvedbo proizvodnega ritma tako posamezno rejsko opravilo (pripust, prasitev in odstavitev) ni več vsakodnevno opravilo. Posledica tega je, da bo več svinj hkrati prasilo, večje in bolj izenačene bodo skupine tekačev v vzreji in pitanju, pododdelke bo možno naseljevati po metodi vse noter/vse ven, kar bo omogočalo kakovostno čiščenje in razkuževanje oddelkov. Če oddelki niso dobro očiščeni in razkuženi, predstavljajo vir okužbe za novo naseljene prašiče in tako se patogeni mikrobi ohranjajo v reji. Ukrepi pri plemenski čredi so bolj kompleksni in vnos v čredo zahtevnejši, saj se generacije prepletajo. Pri pitancih izvajamo sistema »vse noter/vse ven«. V večjih rejah polnimo tako vsaj posamezne oddelke.

Pri izvajanju notranje biovarnosti ne smemo pozabiti na dezinfekcijske bariere, ki naj bodo nameščene pred vhodom v posamezni objekt, raztopina v teh barierah pa bi se morala menjavati dnevno. Paziti moramo tudi na redno deratizacijo in dezinsekcijo, saj so tako glodavci kot tudi insekti mehanični vektorji prenosa različnih patogenih mikrobov. Notranja biovarnost pomeni tudi umivanje in razkuževanj rok in obutve ter higiena pripomočkov, ki se uporabljajo v reji.

4. Preventivno »zdravstveno« varstvo

Med preventivo uvrščamo tudi vsa zaščitna cepljenja. Priprava preventivnega programa cepljenj je naloga veterinarja. Navadno rejci enačijo veterinarje z visokimi izdatki, zato se prepozno odločajo za ukrepanje oz. klic veterinarja. Realnost je takšna, da cena storitev veterinarja velikokrat preseže vrednost prašiča. Da bi se temu izognili, je najbolje skleniti z veterinarjem mesečno ali letno pogodbo. Veterinarji, ki so specializirani za zdravstveno varstvo prašičev, želijo živeti od zdravih živali in ne od bolnih. Zato je ključnega pomena sestaviti dober program cepljenj in drugih

USPOSABLJANJE ZA UKREP DZ IZ PRP RS ZA OBDOBJE 2014-2020 ZA LETO 2015

preventivnih ukrepov. Pogodba se lahko sklene glede na velikost reje, glede na število plemenskih prašičev, lahko pa glede na plemensko svinjo in število pujskov do 25 kg, vse to pa za določeno obdobje. V takšni pogodbi je navadno zajeto neomejeno število klicev veterinarja in določeno število obiskov, ki vključuje pregled reje in svetovanje. Dodatni strošek je nakup zdravil in cepiva. Strategija danskih veterinarjev je prav tako živeti od zdravih prašičev, tako veterinarji nudijo podobne pogodbe kot naši. Drugače pa je pri nemških veterinarjih, kjer predstavlja 70 % njihovega prihodka marža na zdravila. Na Danskem že leta izvajajo elektronsko spremljanje porabe antibiotikov na farmah, kar so javno dostopni podatki. Farma, v kateri pride do prekomerne uporabe antibiotikov, mora izvesti določene ukrepe. V primeru, da se poraba antibiotikov ne zmanjša, uvrstijo farmo v nižji zdravstveni status. Podobne evidence glede uporabe antibiotikov bomo kmalu uvedli tudi v Sloveniji.

Izboljšanje in konkurenčnost naše prašičereje sta v glavnem v rokah rejcev. Samo uvedba zgoraj naštetih biovarnostnih ukrepov, ki ne pomeni nujno bistvenega finančnega vložka, vendar le spremembo ustaljenih navad, bo znatno spremenila zdravstveno stanje prašičev in posledično ekonomiko reje. Glede na alarmantno stanje naše prašičereje je pomembno, da rejci ne gledajo ozko samo na svojo rejo, pač pa širše, tudi na okoliške reje. Specifika naših rej je takšna, da imamo v glavnem zelo majhne reje, ki pa so druga od druge oddaljene le nekaj metrov. Vse to je izjemno ugodno za širjenje patogenih mikrobov. Zato je odgovornost vseh rejcev, da preprečujejo vnos in prenos patogenih mikroorganizmov. K temu bi bistveno pripomogle javne evidence in uvedba zdravstvenih statusov. Že večkrat se je izkazalo, da zaradi velikega števila prašičerejskih organizacij prašičerejci niso konkurenčni na trgu. Glede na stalež slovenskih prašičev bi povsem zadoščali ena ali dve prašičerejski organizaciji, ki bi bili bistveno konkurenčnejši na trgu. Prepričana sem, da bi se naša prašičereja ponovno razvila, če bi upoštevali vse naštete ukrepe.

USPOSABLJANJE ZA UKREP DŽ IZ PRP RS ZA OBDOBJE 2014-2020 ZA LETO 2015